

ИЛИАНА ИЛИЕВА*
ГЕНЕЗИС НА ИДЕЯТА ЗА ВЪТРЕШЕН УСЕТ В РАННАТА
ФИЛОСОФИЯ НА ШЕЛИНГ

Abstract: The origin of the idea of inner sense in the early Schelling's philosophy represents a specific cognitive way which has the aim to make the concept of clear philosophical cognition. In the frame of German classical philosophy, the idea of inner sense has an absolute enlightening character in which we found references from Kant's and Fichte's philosophy. We reveal the deep metaphysical evidence of the idea of inner sense as an *a priori* necessity of pure thinking with the help of these paradigmatic relations.

Keywords: Schelling; inner sense; German classical philosophy; philosophy; metaphysics; German idealism.

Идеята за вътрешния усет във философията на Шелинг отразява в себе си Волфовия прием за систематизиране на метафизиката, просвещенската амбиция за надмогване на Кантовата философия и антропология, реконструирането на конструктивната диалектика на Фихте и задава пътя на Хегел към изграждането на иманентната метафизика на понятието. В корпуса на немската класическа философия проблемът за вътрешния усет има абсолютно философски характер, защото експлицира в себе си онтологическия и гносеологическия ракурс, но и силно изразените антропологични и теологични идеи на философа. Шелинг обявява природата за автономна¹ и за равнопоставена на трансценденталния идеализъм. Задачата на вътрешния усет е именно тази: да обоснове съпадението в познавателния акт на природното с интелектуалното. Тази постановка е възпроизведена чрез трансцендентална генеза на Аза, в която фундамент е вътрешният усет. Доколко вътрешният усет е мета предметен аргумент, за да бъде определен като чиста познавателна форма, или чиста продуктивна форма на мислене, е въпросът, който поставяме тук.

Ранното философско наследство на Шелинг е елегантно съчетание на чувственото поетично изкуство на романтизма с чистите и дълбоки философски идеи на идеализма. Следователно в своята философска система Шелинг определя „два изхода от обикновената действителност“ (Шелинг 1983: 73) – чрез поезията и чрез философията. Допустимата диахроничност в стилистиката му не пречи да използва ясно зададен философски понятийно-терминологичен апарат, който предстои да бъде разгледан в настоящото изследване на неговата историко-критическа философска система.

* Докторант в Югозападен университет „Неофит Рилски“. Email: ilievai@swu.bg

¹ Дефинирането, че природата има „автономна“ същност, е инспирирано от изложението на Шелинг, че системата на философията може да бъде завършена с две основни науки – натурфилософията и трансценденталната философия, „които, противоположни една на друга в принципа и в посоката, взаимно се търсят и допълват“ (Шелинг 1983: 64).

Шелинг обявява изкуството и философията за тъждествени, но в акта на съвпадение, схваща философията на изкуството като органон на трансценденталната философия, който в самото развитие на неговата философска система – разтваря философията във философия на религията. След органона философът въвежда понятието за вътрешния усет (*innere Sinn*), като орган² на трансценденталната философия. Нека в настоящото изследване понятието за вътрешен усет да не се приема като вътрешно сетиво и усещане, тъй като това води до хилозоизъм³, който сам Шелинг опитва да избегне.

Потенциите на изкуството Шелинг реализира в природата, насърчавайки Аза към теоретико-логическо и действително конструиране на обектите чрез трансцендентен паралелизъм на природата с интелектуалното. Този паралелизъм, познат като философия на тъждеството, в същността си е движеща се напред история на самосъзнанието. Шелинг открива двойственост, изградена от противоречия в това движение на самосъзнанието. Освен противоречията той описва структурни звена в изграждането на Аза, които образуват дейност, произлязла от еволюцията на абсолютния синтез на противоположностите. Тази (нова) дейност Шелинг изразява и като конструкция на самия аз във „фиксиран“⁴ случай в своята философска система.

Шелинг проектира проблема за усещането чрез идеята за самовъзприемането на Аза, противопоставяйки самия аз с нещото в себе си. На базата на това той възпроизвежда S – O отношение, като демонстрира генезата на усещането чрез обединяващо субекта и обекта действие.

Ходът на изследването изисква представянето на системата на философа, която представлява обединението на *a* и *b*, или субекта и обекта, чрез два иманентни прехода в една трета дейност и един трети преход – X. Това трето, което се получава, е изградено отново от две противоположности – усещано и усещано. Основната цел в ранната философия на Шелинг обаче е да изложи всички части на философията в тяхната пълнота така че да представи идеализма в пълния му обем, но стигайки отново до противоречие, дори в полученото

² Шелинг смята за необходимо да определи орган и органон на трансценденталната философия. В *Система на трансценденталния идеализъм*, в „Предварително подразделение на трансценденталната философия“ Шелинг определя: „общият органон на философията“ (Шелинг 1983: 71), който е философията на изкуството, а непосредствено след това определя вътрешния усет като „единствен орган на този вид философстване“ (Шелинг 1983: 71).

³ „Или се приема, че материята образува от само себе си целесъобразни продукти, чрез което става понятно поне това как се взаимопроникват материята и понятието цел в продуктите, така или приписваме на материята абсолютна реалност, което става в хилозоизма, една несъстоятелна система, доколкото тя приема самата материя като интелигентна, или не ѝ приписваме такава реалност, така материята трябва да се мисли само като начин на възприемане от страна на едно интелигентно същество, така че в такъв случай понятието цел и обектът се взаимопроникват в същност не в материята, а в нагледа на онова същество, където, собствено казано, самият хилозоизъм отново отвежда обратно до трансценденталния идеализъм“ (Шелинг 1983: 345).

⁴ Под фиксиран случай Шелинг разбира настоящето време, фиксирано от пространството, което представлява самия обект (вж. Шелинг 1983: 197).

крайно, той извършва отново актовете на самосъзнанието между усещачо и усещано и по този начин полученото по-рано x става пак обект за себе си.

Така през 1800 г.⁵ Шелинг прокарва модел на движението на самосъзнанието до изграждането на Аза чрез три акта – три дейности, изцяло зависещи от възприемането на Аза. Оттук възприемането се отъждествява с усещането – не с усета като понятие, а с усещането, като процес и вътрешен механизъм.

Процесите на движението на самосъзнанието при формирането на крайния Аз се фокусират в даването на отговор на следния въпрос: „Как обективният свят се нагажда според представите, а представите в нас към обективния свят?“ (Шелинг 1983: 68). Това „нагаждане“ в същността си е самият акт на конструиране или отъждественият момент на двете противоположни дейности. $A=A$ е вечният принцип, чрез който според Шелинг могат да се обяснят предустановената хармония в универсума и целесъобразността в природата.

В *Изложение на моята философска система* Шелинг изцяло се съсредоточава върху положението $A=A$ като единствената истина, която се приема сама по себе си, т.е. без всякакво отношение към времето (Шелинг 1989: 47). Понятието за вътрешен усет вече не се абсолютизира като единствен орган на трансценденталната философия или като самия акт на конструиране, а по-скоро, че липсата на усет би била причина за невъзможност със справянето с трансценденталната проблематика. Все пак понятието за вътрешен усет не се използва в трансценденталното, логическото или метафизическото си значение.

Силното влияние на Фихте до издаването на *Система на трансценденталния идеализъм* (1800 г.) проличава в опитите на Шелинг да систематизира движението на Аза чрез продуцирането. Продуцирането при Шелинг може да бъде определено като антитеза на рефлексията при Фихте⁶. Дейностният Аз има способността да остане в двойственост. За да се осъществи тази дейност на Аза, той трябва да остане на нивото на едно трансцендентално изкуство. Чрез изкуството (като органон) Шелинг прокарва идеята за естетическата дейност. Търсейки баланса между философия и изкуство, немският мислител съчетава в своята система две силни влияния – подема на трансценденталната философия и апогея на романтизма.

Очевиден е опитът на Шелинг последователно да изгради системата, в която действа вътрешният усет, като тръгва от въпроса: Какво знаем безусловно? За да разберем положението на тъждествената философия $A=A$, на

⁵ През 1800 г. е публикувана *Система на трансценденталния идеализъм*, където за първи път Шелинг извежда пълната система на философията на духа. Тази книга е първото същинско философско произведение на Шелинг.

⁶ Първото безусловно основно положение на човешкото знание според Фихте е действие, на което: „е необходима рефлексията върху онова, което преди всичко трябва да се смята за това действие, и абстрахирането от всичко, което в действителност не спада към него“ (Фихте 2011: 98). В *Изложение на моята философска система* Шелинг предварително отбелязва различията по отношение на идеализма в *Наукоучението* на Фихте и системата, която предлага той: „Фихте би могъл да остане с идеализма на становището на рефлексията, а аз, напротив, бих застанал с принципа на идеализма на становището на продуцирането“ (Шелинг 1989: 39).

това синтетично знание, първо трябва да получим А за нас. Вътрешният усет в тези първи проекции на системния подход на Шелинг е изцяло обвързан с произхода на А – Как стигам до това „А“? Така понятията „произлизане“ и „пораждане“ заемат важно място в системата на философа. Пораждането само по себе си представлява акта на съвпадение между двете дейности, породени от един идеален Аз, който Аз е продукт на сляпа дейност. Сляпата дейност има задачата да разкрие как предметът става реален за самосъзнанието. Шелинг възприема самосъзнание като абсолютен акт, в които се разкриват възможностите на усещането. В своите първи проявления на усета в Аза той е усещашо – този акт се осъществява в ограничеността; в своите втори проявления е акт на усещано – този акт е акт на излизане отвъд границата. Изтласкването в самосъзнанието е действието на продуцирането. В движението на Аза – усещането се превръща в трета дейност и акт, за да бъде едновременно идеална и реална дейност. Това е и безкрайната тенденция в Аза (и на Аза) да възприема себе си, първо като ограничен, а след това като излизашо отвъд границата, когато Азът стане обект сам за себе си. Затова е добре и самата тъждественост да не се приема като празна абстракция, която не води до нищо. Философията на Шелинг демонстрира измененията на реалността по отношение на възприемането на Аза.

Шелинг се стреми към единна непрекъснатост в този паралелизъм между реалното и идеалното с една-единствена цел: действителното конструиране на обектите. Той свидетелства за това, че съществува хармония между двата свята – идеалния и реалния: „Непонятно е как едновременно обективният свят се нагажда към представите в нас, а представите в нас – към обективния свят, ако не съществува предустановена хармония между двата свята, идеалния и реалния“ (Шелинг 1983: 70). Те са двете дейности в принципа $A=A$. Първото А е субектът – реалната дейност на самосъзнанието, второто А е предикатът – идеалната дейност. Хармонията между тях е хармония между два свята, а противоречието в тази хармонизираност поражда (*Setzen*) една трета дейност, която се отъждествява с понятието за противопоставяне (*Entgegensetzen*)⁷. Средният термин *e* ще се приеме за копулата, въпреки че Шелинг не използва този термин. В тази трета синтетична дейност Азът вече е реализиран като продукт на самосъзнанието чрез продуктивна дейност. Сега в Аза отново се активират двете дейности на реалното и идеалното в две различни посоки. Посока, отиваща навън (Азът продуцира безкрайно) и посока, насочена навътре (връщаща се към Аз). Шелинг пише за Аза като за „стълкновение“⁸ на системата. Първоначално е безкрайна, след това е ограничаваща дейност, което превръща самосъзнанието в синтетичен акт, от който се поражда самият Аз.

⁷ Връзката между понятията поражение *Setzen* и противопоставяне *Entgegensetzen* е описана на 105 стр. в *Система на трансценденталния идеализъм*

⁸ „Това стълкновение е не толкова първоначално присъщо на субекта, колкото по-скоро е присъщо на дейностите с противоположни посоки, тъй като и двете дейности са дейности на един и същи аз (Шелинг 1983: 115).

Терминът „ставане“ не се използва често в системата на Шелинг, тъй като философията му се движи в рамките на една абсолютна едновременност на продуцирането. Процесите на ставане и снемане, които Хегел разработва чрез нещото в себе си и за себе си, при Шелинг са два момента на ограничаване. „Но ставането е мислимо само при условие на ограничаване“ (Шелинг 1983: 107). Ограничаването зависи от условията на продуциране. „Да се мисли безкрайно продуцираща дейност като разпростираща се, без да срещне съпротива; тя ще продуцира с безкрайна бързина, а нейният продукт ще бъде битие, не ставане. Следователно условие за всяко ставане е ограничаването или пределът“ (пак там: 107). В предела на границата Азът е отъждествен с двете действия на ограничаването – ограничавана и ограничаваща. Ограничаването почива на становището на възприемането. Самият акт на конструиране в и чрез ограничаването е идеята за вътрешен усет. Вечното ставане е тъждествено като резултат на безкрайното продуциране в ограничеността. Уеднаквяването в ограничеността е между субекта и обекта. До понятията за субект и обект Шелинг стига чрез абсолютната свобода. Под свобода в ранната философия той разбира свободното продуциране⁹.

В ранната си философия Шелинг разбира Аза като дейност, а самосъзнанието като синтетичен акт, т.е. Азът се поражда от тази синтетична дейност, а като акт на самосъзнанието той го представя като поредица от нагледни.

Динамиката в системата на Шелинг е изразена като абсолютна едновременност на движението на крайностите. Идеалното и реалното се разкриват едно в друго и едно чрез друго вследствие на усетността, която също търпи метаморфози в процеса на реализиране – първо на Аза, а в следващия етап на самото отъждествяване на Аза с Аза. Под абсолютна едновременност Шелинг разработва идеята за взаимното конструиране на Аза и природата. Това е реакцията му спрямо Фихте¹⁰, който разграничава тъждествеността от самата копула, от свързващата конструкция. Какво представлява копула „е“ като процес? Какъв вид понятие са самите положения „А=А“ и „А е“? Какви са условията за определяне на А? Цялата философия на Фихте почива на становището на рефлексията, тъй като няма как да се приеме битие без предикат.

Вече беше установено, че противопоставяйки две противоположности, Шелинг ги обединява чрез действие X, но в това действие откриваме нови

⁹ Това заключение е подбудено от идеята в ранната философия на Шелинг, че органичната природа е това явление, в което се срещат свободата и необходимостта: „тя е вече едно станало обективно продуциране, дотолкова, следователно граничи със свободното действие (...)“ (Шелинг 1983: 344). Това е фиксиран случай според философската система на Шелинг.

¹⁰ „Азът се приема безусловно. Да приемем, че Азът който в горното положение стои на мястото на формалния субект, е безусловно приетият; а Азът, стоящ на мястото на предиката, означава биващият; по такъв начин чрез безусловно валидното съждение, че двата са напълно един и същ, се изказва или чисто и просто се приема следното: Азът е, защото е приел себе си“ (Фихте 2011: 102). В бележка под линия е посочено, че: „Е“ изразява прехода на Аза от приемането към рефлексията върху приетото“ (Фихте 2011: 102).

противоположности – усещашо и усещано; така действието Х стана обект. Шелинг вижда обективността и на интелектуалния наглед в изкуството, затова отъждествява интелектуалния с естетическия наглед, наричайки тази дейност „чудна способност“ (Шелинг 1983: 363) в творческия наглед.

Кант е философът, който въвежда проблема за усещането в системата на немския идеализъм. Той задава дейността на усещането като „действие“ в своето учение за трансценденталната естетика. „Онзи наглед, който се отнася до предмета чрез усещане, се нарича емпиричен. Неопределеният предмет на един емпиричен наглед се нарича явление“ (Кант 1967: 99–100). В явлението Кант определя два компонента – материя и форма. Материята съответства на усещането, а формата съответства на онази дейност в явлението, която може да подрежда. В момента, в който усещанията се подредят в определена форма, те не могат да бъдат определени отново като усещане, затова и Кант определя материята като дадена само *a posteriori*. Формата е движението, което продължава своя ход *a priori*. Така формата задава нови условности и трябва да се разглежда отделно от материята, респ. усещането. В чистите представи в системата на Кант не се среща нищо, принадлежащо на усещанията. Чистата форма на сетивност е чистият наглед. Изследвайки априорните принципи на трансценденталната естетика, къонигсбергският философ ги поставя в противоположност на принципите на чистото мислене и трансценденталната логика¹¹. Трансценденталната естетика изключва всичко принадлежащо към усещанията, за да остане само чистият наглед и формата на явлението.

Кант определя сетивността като способността да получаваме представи чрез начина, по „който се афицираме от предметите“ (Кант 1967: 99). Тръгвайки от този момент, Шелинг вижда най-важната задача на трансценденталната философия, а именно: да се изрази, че представите се съобразяват с предметите, а предметите с представите. Съвпадението на обективния свят с представите може да се определи като вечно съществуваща предустановена хармония според Шелинг. Така формата, под която съществува това тъждество, е положението $A=A$. „Следователно с битието на абсолютното тъждество се поставя непосредствено и споменатата форма и тук няма никакъв преход, никакво „преди“ и „след“, а има абсолютна едновременност на битието и самата форма“ (Шелинг 1989: 51).

Обединени в Аза като самосъзнание те са продукти на този Аз. „Чрез формата трябва да бъдат обединени, отъждествени противоположните Аз и не-аз, без те да се снемат взаимно. Горните противоположности трябва да бъдат възприети в тъждеството на единно съзнание“ (Фихте 2011: 114). Възприемането на формата на тъждественост между противоположностите е в основата на определенията, които дава Шелинг за усещане.

¹¹ „Науката на всички априорни принципи на сетивността наричам трансцендентална естетика. Трябва значи да съществува такава наука, която съставлява първата част на трансценденталното учение за елементите, в противоположност на онази, която съдържа принципите на чистото мислене и се нарича трансцендентална логика“ (Кант 1967: 100–101).

Чрез усещането в представата според Шелинг идва определеността. Усещането е самото възприемане в ограничеността, затова и Азът не може само да получава и да бъде чиста рецептивност, тъй като в него има спонтанност, която е продукт на дейност на Аза. Тази спонтанност води началото си от представите, затова самият акт на спонтанност се разглежда като принадлежащ на Аза, а рецептивното в тях – като принадлежащо на нещата в себе си. Затова Шелинг извежда, че положителното в обектите се смята за продукт на Аза, а акциденталното в тях е продукт на не-аза. Така в първия етап на реализирането на Аза в системата на Шелинг той приема определенията за формата на Фихте, за да демонстрира двете посоки на движение – на ставане и на снемане чрез възприемането. Този процес от Аз към не-аз е усещане за собствената снета дейност. Като акт е безкрайно продуциране, а като форма е един предел, отвъд който възниква ограничеността. Този процес разглежда обекта трансцендентално чрез напълно сляпата и безсъзнателна дейност на продуцирането. Продуцирането е акт, който може да бъде определен като акт на чистото мислене.

Метафизическите доказателства на идеята за вътрешен усет като априорна необходимост на чистото мислене са свързани с отчетливото философско разграничаване на усет от Кантовото схващане за усещане. В понятието за вътрешен усет има действие, което започва като вътрешно сетиво, но се експлицира в акт на самосъзнанието. Шелинг демонстрира това чрез усещането, както го представя Кант и чрез действията на Аза и не-аза, както ги представя Фихте. Това разграничение между усет и усещане трябва да се разбира като преход и действие, което в същността си представлява генезата на Аза.

ЛИТЕРАТУРА

- Фихте, Й. Г. 2011. *Наукоучение*. София: Изток-Запад.
Кант, И. 1967. *Критика на чистия разум*. София: БАН.
Шелинг, Ф. В. 1983. *Система на трансценденталния идеализъм*. София: Наука и изкуство.
Шелинг, Ф. В. 1989. *Изложение на моята философска система*. София: Наука и изкуство.

ТРАНСЛИТЕРИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Fichte, Y. G. 2011. *Naukouchenie*. Sofia. Iztok-Zapad.
Kant, I. 1967. *Kritika na chistiya razum*. Sofia. BAN.
Schelling, F. V. 1983. *Sistema na transtsendentalniya idealizum*. Sofia. Nauka i izkustvo.
Schelling, F. V. 1989. *Izlozheniye na moyata filosofska sistema*. Sofia. Nauka i izkustvo.